SCIENTIFIC CONFERENCE OPEN PROCEEDINGS
Global Academic Knowledge Repository

ЖАЗОНИ ИЖРО ЭТИШ МУАССАСАЛАРИДАН ОЗОД ЭТИЛГАН АЙРИМ ТОИФАДАГИ ШАХСЛАР УСТИДАН МАЪМУРИЙ НАЗОРАТНИ АМАЛГА ОШИРИШДА ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРЛАРИНИНГ ЎРНИ

Сохибов Хожиакбар Сухроб ўғли
Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси
318-гуруҳ курсанти
https://doi.org/10.5281/zenodo.22930329

Аннотация: Мазкур мақолада жазони ижро этиш муассасаларидан озод этилган айрим тоифадаги шахслар устидан маъмурий назоратни амалга оширишда профилактика инспекторларининг тутган ўрни, ҳуқуқий мақоми ва амалий вазифалари таҳлил қилинган. Рецидив жиноятчиликнинг олдини олиш, суд томонидан белгиланган маъмурий чекловлар (муайян вақтда яшаш жойидан чиқмаслик, белгиланган жойларга бормаслик, ҳудуддан рухсатсиз чиқиб кетмаслик ва мунтазам рўйхатдан ўтиш) ижросини таъминлаш механизмлари ёритиб берилган. Шунингдек, назорат остидаги шахсларни ижтимоий реабилитация қилиш ва бандлигини таъминлашда «маҳалла еттилиги» билан ҳамкорлик қилиш, электрон назорат (GPS-браслетлар) воситаларини жорий этиш ҳамда мазкур йўналишдаги фаолиятни рақамлаштириш бўйича илмий асосланган амалий таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: маъмурий назорат, профилактика инспектори, жазони ижро этиш муассасаси, рецидив жиноятчилик, маъмурий чекловлар, ижтимоий реабилитация, «маҳалла еттилиги», электрон браслетлар, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси, жамоат хавфсизлиги.

Жамиятда қонун устуворлигини таъминлаш ва жиноятчиликнинг олдини олишда илгари судланган, хусусан, озодликдан маҳрум қилиш жойларидан қайтган шахсларнинг қайта жиноят содир этишига йўл қўймаслик (рецидив жиноятчиликнинг олдини олиш) муҳим стратегик вазифалардан бири ҳисобланади. Озодликка чиққан айрим тоифадаги шахсларнинг ижтимоий муҳитга қайта мослашуви мураккаб кечиб, улар томонидан такроран ғайриижтимоий ҳаракатлар содир этилиш эҳтимоли юқори бўлади. Шу боис, давлат томонидан жамоат хавфсизлигини таъминлаш мақсадида махсус профилактик ва мажбурлов чораси сифатида маъмурий назорат институти қўлланилади [1].

Ўзбекистон Республикасининг «Озодликдан маҳрум этиш жойларидан озод қилинган айрим тоифадаги шахслар устидан маъмурий назорат ўрнатиш тўғрисида»ги Қонуни мазкур фаолиятнинг асосий ҳуқуқий негизини ташкил этади [2]. Қонунга мувофиқ, маъмурий назорат – бу жазо тури эмас, балки тарбиявий-профилактик таъсир кўрсатиш ҳамда шахснинг хулқ-атвори устидан давлат назоратини таъминлашга қаратилган махсус маъмурий-ҳуқуқий чекловлар тизимидир. Маъмурий назорат суд ажрими ёки қарори асосида, қонунда қатъий белгиланган тоифадаги шахсларга нисбатан ўрнатилади [3].

Маъмурий назоратни бевосита амалга ошириш, чекловларнинг бажарилишини кузатиб бориш ва назорат остидаги шахс билан якка тартибда профилактик иш олиб боришда қуйи бўғин – ички ишлар органларининг профилактика инспекторлари асосий ижрочи бўғин ҳисобланади[8]. Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги Қонунида профилактика инспекторининг муқаддам судланган шахслар билан манзилли ишлаш, уларнинг хулқ-атворини ўрганиш ва қайта жиноят содир этилишининг олдини олишга доир ваколатлари аниқ мустаҳкамланган [4].

Профилактика инспекторининг ушбу йўналишдаги фаолияти қуйидаги мақсадларга йўналтирилади:

Маъмурий назорат остига олинган шахсларнинг белгиланган суд чекловларига (муайян вақтда уйдан чиқмаслик, жамоат жойларига бормаслик, яшаш жойини рухсатсиз тарк этмаслик ва ҳ.к.) сўзсиз риоя этишини назорат қилиш;

Назоратдаги шахсларнинг турмуш тарзи, оилавий муҳити ва даромад манбаларини мунтазам ўрганиб бориш;

Уларни ижтимоий мослаштириш, иш билан таъминлаш ва жамиятда соғлом турмуш кечиришига амалий кўмаклашиш [5].

Шундай қилиб, маъмурий назорат остидаги шахслар билан ишлашда профилактика инспектори ҳам назорат қилувчи, ҳам ижтимоий реабилитация жараёнига кўмаклашувчи асосий давлат вакили сифатида муҳим ўрин тутади.

Суд томонидан чиқарилган қарор асосида маъмурий назорат остига олинган шахслар билан ишлаш жараёни профилактика инспекторидан юқори масъулият, ҳуқуқий билим ва мунтазамликни талаб қилади. Маъмурий назорат иши ҳудудий ички ишлар органига келиб тушган вақтдан бошлаб

профилактика инспектори назоратдаги шахсни рўйхатга олади, у билан якка тартибда профилактик суҳбат ўтказади ҳамда унга белгиланган чекловларнинг моҳиятини, уларни бузишнинг ҳуқуқий оқибатларини тушунтиради [2].

Қонунчиликка мувофиқ, маъмурий назорат остидаги шахсга нисбатан суд томонидан қуйидаги асосий чекловлар қўлланилиши мумкин:

1. Сутканинг муайян вақтида яшаш жойидан (уйидан) чиқишни тақиқлаш. Одатда кечки соат 22:00 дан эрталабки 06:00 гача бўлган вақт оралиғида назоратдаги шахснинг уйда бўлиши талаб этилади. Профилактика инспектори ушбу чекловнинг бажарилишини назорат қилиш мақсадида шахснинг яшаш жойига мунтазам равишда, кутилмаганда бориб текширувлар ўтказади [3].

2. Муайян жойларда бўлишни тақиқлаш. Шахснинг спиртли ичимликлар сотиладиган ёки истеъмол қилинадиган масканларга (бар, ресторан, тунги клублар), шунингдек, оммавий тадбирлар ва болалар муассасалари жойлашган ҳудудларга бориши чекланади. Бу унинг салбий муҳитга қайта тушиб қолишининг олдини олади.

3. Ички ишлар органи рухсатисиз туман (шаҳар) ҳудудидан ташқарига чиқишни тақиқлаш. Назоратдаги шахс ўз маъмурий ҳудудидан бошқа жойга бориши (хизмат сафари, даволаниш ёки яқинларини кўриш учун) фақат профилактика инспектори ва ҳудудий ИИБ раҳбариятининг ёзма рухсати билан амалга оширилади.

4. Ички ишлар органига мунтазам равишда рўйхатдан ўтиш учун келиш. Шахсга ойига бир мартадан тўрт мартагача белгиланган кунларда ҳудудий профилактика инспектори ҳузурига келиб қайддан ўтиш мажбурияти юклатилади. Ушбу жараёнда инспектор унинг кундалик машғулоти, ишлаётган жойи ва даромад манбаларини суриштиради [4].

Профилактика инспектори фақат жазоловчи ёки назорат қилувчи эмас, балки ушбу шахсларнинг ижтимоий реабилитациясига кўмаклашувчи бўғиндир. Бу борада маҳаллада фаолият юритувчи «маҳалла еттилиги» (маҳалла раиси, ҳоким ёрдамчиси, ёшлар етакчиси, хотин-қизлар фаоли, ижтимоий ходим) билан ҳамкорлик ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Ҳоким ёрдамчиси ва бандлик органлари билан биргаликда назорат остидаги шахсларни муайян меҳнатга жалб этиш, уларга касб-ҳунар ўргатиш ва моддий даромад топишига кўмаклашиш қайта жиноят содир этилишининг олдини олувчи энг самарали омил ҳисобланади [5].

Агар назорат остидаги шахс суд томонидан юклатилган чекловларни қасддан бузса, профилактика инспектори томонидан унга нисбатан Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 206-моддаси (Маъмурий назорат қоидаларини бузиш) билан маъмурий жавобгарлик чоралари кўрилади [6]. Бундай ҳуқуқбузарлик тизимли равишда такрорланган тақдирда эса, қилмиш жиноий жавобгарликка (Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 226-моддаси) сабаб бўлади.

Жазони ижро этиш муассасаларидан озод қилинган шахслар устидан маъмурий назоратни амалга ошириш амалиёти таҳлили ушбу соҳада профилактика инспекторларининг фаолияти самарадорлигига бевосита таъсир этувчи қатор муаммолар мавжудлигини кўрсатмоқда. Энг аввало, профилактика инспекторига юклатилган кундалик хизмат вазифалари ҳажмининг кенглиги туфайли назорат остидаги шахсларнинг яшаш жойини кечки ва тунги вақтларда узлуксиз текшириш имконияти чекланмоқда. Бундан ташқари, назорат остидаги шахсларни иш билан таъминлаш ва ижтимоий реабилитация қилиш жараёнида мутасадди идоралар ўртасидаги алоқалар ҳали тўлиқ тизимлашмаган [1].

Ушбу йўналишда профилактика инспекторларининг маъмурий фаолиятини янада такомиллаштириш мақсадида қуйидаги илмий-амалий таклифлар илгари сурилади:

Биринчидан, электрон назорат (пробация ва маъмурий назорат браслетлари) тизимини кенг жорий этиш. Назоратдаги шахсларнинг сутканинг муайян вақтида яшаш жойида бўлиши ҳамда тақиқланган ҳудудларга бормаслигини таъминлашда GPS тизимига уланган электрон билакузук (браслет)лардан фойдаланиш зарур. Бу профилактика инспекторининг вақтини тежайди, инсон омилига боғлиқликни камайтиради ва чекловлар бузилганда реал вақт режимида хабардор бўлиш имконини беради [4].

Иккинчидан, рақамли «Э-маъмурий назорат» электрон базасини шакллантириш. Ҳудудий ички ишлар органлари, тезкор-қидирув бўлинмалари ва профилактика инспекторлари ўртасида назорат остидаги шахслар тўғрисидаги маълумотларни (шахснинг ҳаракатланиши, рўйхатдан ўтиш вақтлари, қоидабузарликлари) ягона ахборот тизими орқали юритиш лозим. Бу маълумотларнинг йўқолишининг олдини олади ва ички ишлар органлари ичида тезкор ахборот алмашинувини таъминлайди.

Учинчидан, «маҳалла еттилиги»нинг реабилитация салоҳиятини ошириш. Маъмурий назоратдаги шахсларнинг қайта жиноят содир этишининг асосий сабаби кўпинча ишсизлик ва даромад манбаининг йўқлигидир. Шу сабабли, профилактика инспектори ва ҳоким ёрдамчиси ҳамкорлигида ушбу шахсларни касб-ҳунарга қайта ўқитиш, уларга субсидиялар ёки имтиёзли кредитлар ажратиш орқали бандлигини таъминлаш механизмларини кучайтириш лозим [5].

Тўртинчидан, маъмурий назорат муддатини қисқартириш бўйича рағбатлантириш нормаларини ривожлантириш. Агар шахс маъмурий назорат даврида барча чекловларга қатъий риоя этиб, ижобий томондан ўзини кўрсатса ва меҳнатга ҳалол муносабатда бўлса, профилактика инспекторининг тақдимномасига асосан назоратни муддатидан илгари бекор қилиш амалиётини кенгроқ қўллаш мақсадга мувофиқдир [7]. Бу назоратдаги шахсда тузалиш йўлига ўтиш учун ички мотивацияни шакллантиради.

Хулоса қилиб айтганда, жазони ижро этиш муассасаларидан озод қилинган шахслар устидан маъмурий назорат ўрнатиш рецидив жиноятчиликни жиловлашнинг муҳим воситасидир. Профилактика инспекторининг мазкур йўналишдаги фаолиятини замонавий рақамли технологиялар билан уйғунлаштириш, назорат тадбирлари билан бир қаторда ижтимоий қўллаб-қувватлаш чораларини фаоллаштириш жамиятда барқарор хавфсизлик муҳитини мустаҳкамлашга хизмат қилади.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги 2014 йил 14 майдаги ЎРҚ-371-сон Қонуни // Ўзбекистон Республикаси қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 15.05.2014 й., 03/14/371/0120-сон.

2. Ўзбекистон Республикасининг «Озодликдан маҳрум этиш жойларидан озод қилинган айрим тоифадаги шахслар устидан маъмурий назорат ўрнатиш тўғрисида»ги 2019 йил 2 апрелдаги ЎРҚ-532-сон Қонуни // Ўзбекистон Республикаси қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 03.04.2019 й., 03/19/532/2873-сон.

3. Озодликдан маҳрум этиш жойларидан озод қилинган шахслар билан ишлашда ички ишлар органлари фаолияти: Ўқув-амалий қўлланма /

Масъул муҳаррир Б. А. Матлюбов. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2021. – Б. 64–72.

4. Профилактика инспекторининг маъмурий фаолияти: Дарслик / Муаллифлар жамоаси; ю.ф.д., доц. И. А. Саттаров таҳрири остида. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2021. – Б. 224–235.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Маҳалла институтининг жамиятдаги ролини тубдан ошириш ва унинг аҳоли муаммоларини ҳал этишда биринчи бўғин сифатида ишлашини таъминлашга қаратилган чора-тадбирлар тўғрисида»ги 2023 йил 21 декабрдаги ПФ-209-сон Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 22.12.2023 й., 06/23/209/0961-сон.

6. Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси: 1994 йил 22 сентябрда қабул қилинган // Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1995 й., 3-сонга илова. (Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, расмий манба: lex.uz).

7. Абдуллаев, Ф., & Сафиддинов, А. (2022). Умрбод озодликдан махрум; илиш тари; асидаги жазо тушунчаси ва унинг мохияти. Zamonaviy dunyoda ilm-fan va texnologiya, 1(7), 263-272.

8. Юлдашев, Д. Х. (2025). ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИ ХОДИМИНИНГ ИМИЖИНИ ЯХШИЛАШГА ДОИР ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР. Central Asian Journal of Education and Innovation, 4(8), 93-97.